

FEMİNİZM VE SÖMÜRGEÇİLİK SONRASI SÖYLEMLERİN ÖRTÜŞMESİ

Türkân ARAZ*

Geride bıraktığımız 20. yüzyılın son çeyreği, çağımıza damgasını vuran birtakım toplumsal ve kültürel öncü akımların 'Sonrası' diye anılan evrelerine tanık olmuştur. Bunların ilki kuşkusuz söz konusu döneme adını veren Postmodernizm yani Modernizm Sonrası akım oluyor. Aynı dönemde gündemi belirleyen oluşum ve akımlar da benzer biçimde 'Sömürgecilik Sonrası,' 'Feminizm Sonrası,' 'Yapısalcılık Sonrası' gibi adlarla anılıyor. Duruma göre 'Sonrası' eki bir önceki oluşumun tersi yönünde bir tepki, önemli bir kopma, hafif bir sapma, ya da aynı yönde bir ilerlemeyi be-timleyebilir. O nedenle konumuzu oluşturan Feminizm ve Sömürgecilik Sonrası kavramlarından söz etmeden bunların geçmişine kısaca bakmakta yarar var.

Aslında her iki oluşumun neredeyse tarih öncesine uzanan bir geçmişleri var. Ayrıca ortak bir kökenleri olduğu, o anlamda bir bakıma örtüştük-leri söylenebilir. Bunu güçlü ile güçsüzün ilişkisi ve güçlünün güçsüzü yö-netmesi ve sömürmesi olarak alabiliriz. Kadın ile erkek arasındaki bünye-sel farklılık ve işlevler sonucu her iki cins ayrı etkinlik alanlarına yönel-miş, erkek ekonomik ve kültürel alanda egemen olurken kadının dünyası ev içinin dar alanıyla sınırlanmıştır. Din, örf, adet, yasa gibi geleneksel ku-rumların da bu ayrımı esas alarak ürettiği kurallar dünyanın hemen her yö-resinde erkek egemen bir toplum yapısı ve kültür oluşturmuştur. Sömürge-ciliğe gelince, güçlü ulusların güçsüzlerin varlığına göz dikmesi, onları egemenliği altına alarak sömürmesi tarih boyunca süregelen bir olgudur.

O halde her iki oluşumun örtüştüğü en belirgin yan çıkarıcılık ve sö-mürü oluyor; sömürü ise sömüren/güçlü ile sömürülen/güçsüz arasındaki dengesiz alışveriş. Bu geniş anlamda sömürü yalnızca insan toplulukları

* Doç. Dr. İstanbul Üniversitesi.

ya da bireyler arasında değil doğada da var olan bir şey. Sömürünün ortadan kalkması için ise iki koşul gerekli. Ya güçlü/güçsüz arasındaki dengesizlik güçsüzün lehine bozulacak, ya da sömüren taraf artık alacağı veya ilgilendiği bir şey kalmayınca sömürüye son verecek.

Feminizm ve Sömürgecilik Sonrası arasındaki koşutluk iki oluşumun tarihsel gelişim evrelerinde de göze çarpıyor. Bu koşutluğu izlerken dünyanın değişik bölgelerinde ve kültürlerinde farklı gelişimler gösteren Feminizm'i Amerikan feminist akımı süreci ile örnekleyeceğiz:

1. Sömürgecilik	1. Ataerkil / Erkek egemen düzen
2. Sömürge düzenine direniş	2. Feminist direniş hareketleri
3. Sömürgecilik sonrası	3. İkinci Dalga / Köktenci Feminizm
4. Yeni Sömürgecilik	4. Feminizm Sonrası / Ters Tepki (Backlash) / Yeni Feminizm

1. İlk evrede öne çıkan gerçek şu: Sömürgecilik düzeni ile erkek egemen düzen aynı mantığa dayanıyor. Bu mantığın temel ilkesi "Güçlü her zaman haklıdır" (Might is right). Böylece sömürü, gücün çıkarlarını kolaylayan, onun yararına çalışan bir düzen anlayışı ile bu düzeni yasallaştıran bir dizi kurum ve söylemden oluşuyor. Dahası bu anlayış Aydınlanma felsefesinin ünlü ilkeleri Hümanizma ve Akılcılık ile desteklenerek yasallaştırılıyor. Bu oluşumda birçok Batılı düşünür, bilim adamı ve sanatçının katkısı var. Sonuçta Batı, bilimselliği kanıtlanmamış birtakım varsayımlarla Öteki'leştirdiği halkları ve kültürleri egemenliği altına alıyor ve sömürü süreci başlıyor.

2. İkinci evre, yani haksızlığa ve baskıya direniş, sömürüyü izleyen doğal bir tepki. Öncelikle en göze batan haksızlıklar ile en kolay ulaşılabilecek özgürlükler hedefleniyor. Koşullar uygun olduğunda bu tepki geliyor, düşünceler eyleme dönüşüyor ve ileri bir aşamada Devrim süreci başlıyor.

3. Sömürgeciliğe direniş genelde bir bağımsızlık savaşına dönüşüp sömürge düzeninin sona ermesi ve söz konusu ülkenin bağımsızlığına kavuşması ile sonuçlanabilir. Tabii savaş kaybedilip yeniden başa dönülmezse. Bu evrede Sömürgecilik Sonrası söylemi ile sömürgecilik sorgulanıyor ve yadsınıyor. Feminizmde ise eylemci/ devrimci/ köktenci Feminizm'in ataerkil düzene karşı yürüttüğü mücadele sonunda Devrim gerçekleşiyor ve

kadınlar siyasal, toplumsal ve kişisel birtakım haklar elde ediyor.

4. Ne var ki Devrim, doğası gereği, dengelerin iyi korunabildiği bir oluşum değil. Bu yüzden kendi karşı-tezini de üretebiliyor ve yükseliş döneminin hemen ardından gelen bir Ters Tepki ile gerileme süreci başlayabiliyor. Bu aşamadan az sonra ilgili oluşumun 'Yeni' diye adlandırılan bir evresi gündeme geliyor. Sömürge bağlamında bunun adı Yeni Sömürgecilik; anlamı ise kâğıt üstünde siyasal bağımsızlığına kavuşmuş olan ulusların bu kez ekonomik ve kültürel yönden bağımlı duruma getirilmesi.

Feminizm bağlamında ise Köktenci Feminizmin aşırılıklarına karşı Amerika'da 80'li yıllarda 'Backlash' dediğimiz bir Ters Tepki oluşuyor ve bu, kazanılan bazı hakların geri alınmasına kadar gidebiliyor. Bu tepkiyi sağlıklı bulup onaylayanlar onu Feminizm'de yeni bir evre olarak görüyorlar. 'Yeni Feminizm' ise şu anda iki ayrı gurubun sahiplenmeye çalıştığı bir ad. Bir yanda elde edilen haklarla özgür bir biçimde ama daha 'kadınca' yaşamak isteyenler, öte yanda bu hakları henüz elde edememiş olanlar için mücadeleyi yeniden başlatmak isteyenler var. Fakat ortak bir paydada birleşemediklerinden bu adı hakkecek bir süreç henüz oluşmuş değil.

Bu parametreleri saptadıktan sonra Feminizm ile Sömürgecilik Sonrası arasındaki örtüşmeleri arayabiliriz. Feminist akımın geçmişine baktığımızda Sömürge direnişinden ne denli esinlendiğini bir ilk örnekte görüyoruz: Amerikan Feminizmi 1848'deki Seneca Falls Konvansiyonu ile tarihsel çıkışlarının ilkinin gerçekleştirirken 1776 Bağımsızlık Bildirgesi metnini kendi söylemine uyarlamıştı. İngiliz İmparatorluğu'ndan kopup bağımsızlığını ilan eden 13 eyaletin öne sürdüğü şikayet ve gerekçelere koşut olarak kadınlar erkek egemen düzenin baskısına karşı çıkıyor; özlük, iyelik, eğitim, çalışma, oy verme gibi bir dizi toplumsal, ekonomik, siyasal hak ve özgürlüklerini arıyorlardı. Amerika'daki bu kadın hareketleri İç Savaş öncesi köleliğe karşı yürütülen mücadeleden ve sonraki Anayasa değişikliklerinden de esinlendi. Etkileşim ve örtüşmeler her iki oluşumun günümüze kadar uzanan evrelerinde süregelmiştir. Bunları (Susturulmaya ve Kalıp-tip ile Tanımlanmaya Direniş, Kültürle Özdeşleşme ve Kurumsal Gelenekte Revizyon ve Ortak Yazgı gibi) birkaç başlıkta toplamaya çalışacağım. Fakat önce Sömürgecilik Sonrası ve Feminizm Sonrası diye anılan oluşumların kuram/eylem sürecine bakmakta yarar var.

Genelde sömürge dendi mi ilk akla gelen örnek İngiltere İmparatorluğu'nun bir parçası iken sonradan bağımsızlığına kavuşan Hindistan olu-

yor. Kuzey İrlanda ve Falklandlar ise günümüzdeki örnekler. Ayrıca Orta-doğu, Afrika ve Asya'da sömürge deneyimleri geçirmiş uluslar ve bölgeler var. Amerika Birleşik Devletleri ise bir yandan "dünyanın en son ve büyük emperyalist gücü", bir yandan da "çağımızın örnek Sömürgecilik Sonrası ulusu"⁽¹⁾ olarak nitelendiriliyor.

Dünya savaşları sonrası hızlanan imparatorlukların çöküşü süreci, düşünce ve ifade özgürlüğüne yeni boyutlar getirdi. Sömürgelelere bağımsızlık verilmesi ya da bağımsızlıklarını kazanmaları ise 20. yüzyılın ilk yarısından sonra yaygınlaşan bir durum. Sömürgecilik Sonrası diye anılan bu oluşum çok farklı yorumlara açık ve kuramcılara benzersiz olanaklar sunuyor. Bu yüzden dağınık bir coğrafyada yer alan, ancak farklı örneklerinde ortak yanlar bulunan bu oluşumu kurama oturtma çabasında olan birtakım düşünürler var. Bunlar arasında en önde gelen isimler 'Holy Trinity'⁽²⁾ (Kutsal Üçlü) diye adlandırılan Edward Said, Gayatri Spivak ve Homi Bhabha'dır. Doğu kökenli olup Batı kültür kurumlarında yetişmiş ve oralarda mevki sahibi olmuş bu göçmen entelektüellerin en yaşlısı Edward Said bir Filistinli. Akademik kariyerini Amerikan üniversitelerinde sürdüren ama aynı zamanda Filistin davasını savunan bir eylemci. Onun *Orientalism / Şarkiyatçılık* (1978) adlı yapıtı alanında ilklerden biri sayılıyor. Said Batı'nın Doğu'ya hep kendi karşısı ya da Öteki olarak baktığını, politikalarına genelde bu zihniyetin egemen olduğunu söylüyor. Spivak ve Bhabha ise Hint kökenli fakat Anglo-Amerikan kültürü ile yetişmişler ve Said gibi Amerikan üniversitelerinde ders veriyorlar. Sömürgecilik ve sonrası oluşumunu doğal olarak kendi uluslarının tarihsel deneyiminden süzerek değerlendiriyorlar. Genelde her üçü öz kültürünü yadsımayan fakat edindiği Batı kültüründen de vazgeçmeyen bir konumdalar. Bu yüzden ülkelerinin yaşadığı sömürge dönemini hem acı ve onur kırıcı, hem de yararlı bir deneyim olarak görüyorlar.

Feminizm Sonrası'na gelince bu bir terim olarak Feminist akımın hedeflerine ulaştığı, misyonunu tamamladığı anlamına gelmiyor. Gloria Steinem tüm eşitlik hedeflerine varılmadan bir Feminizm Sonrası olamaz der.⁽³⁾ Amerikan kitle-toplumunu bağlamında Feminizm Sonrası, akımın ge-

(1) Childs Peter ve Patrick Williams (1997), *An Introduction to Post Colonial Theory*, Essex: Pearson Education Ltd., ss. 78-79.

(2) Robert Young'a ait deyim: *Colonial Desire* (1995), London: Routledge, s. 163.

(3) Steinem'in ifadesi: Tobias, Sheila (1997), *Faces of Feminism*, Colorado: Westview Press, s. 245.

çici bir süre için de olsa içine düştüğü gerileme dönemine verilen addır. Evrensel ve kuramsal bağlamda ise Feminizm Sonrası kendi geçmişini sorgulayarak kuram ve politikalarına eleştirel bir bakış getirmeye ve benzer ilgi alanları olan Sömürgecilik ve Yapısalcılık Sonrası gibi disiplinlerle keşişme noktalarını aramaya yöneliyor. Ayrıca sömürge sonrası ve azınlık kültürleri içindeki yerel feminizmlere de ulaşmak amaçlanıyor.

Sömürge düzenine karşı direniş gibi Feminizm'in Erkek egemen sisteme baş kaldırışı da bir mücadele süreci içeriyor ve bir yandan kuram/politika üretmeyi, bir yandan da eylem yapmayı gerektiriyor. Burada, tasarlanan yöntem ile gerçekleşen eylemin ne denli örtüştüğü önemli. Çoğu kez eylem amacından geride kalıyor, kimi kez de onu aşılıyor. Daha kötüsü beklenmeyen yönlere kayabiliyor ve en kötüsü akımın kendi destekçileri arasında kopmalar, karşı saflara geçmeler olabiliyor. Amerikan feminist akımının 80'li yıllarda yaşadığı Ters Tepki olayı buna bir örnek. Feminizm Sonrası sendromu diye nitelendirilebilecek bu tepkinin üç ana nedeni olduğu gözleniyor:

1) Siyasal otoritenin Reagan ve Baba Bush dönemlerindeki Yeni Sağ politikaları yönünde daha gelenekçi ve tutucu bir izlek benimsemesi.

2) Feminist akımın 1970'lerde köktenci dönemi sırasında elde ettiği başarılar ve hakların toplumun her kesiminde yeterince özümsemeyişi.

3) Çoğu devrimci akım gibi başarılı bir dönemin ardından devrimi elbirliği ile gerçekleştirenlerin daha dar kimlik arayışlarına yönelerek bölünmeleri ve oluşan yeni guruplar arasında çıkan çekişmeler. Ardından devrimci akımın karşıtlarının devreye girmesi ve çıkar çatışmalarını körükleyerek akımın yönünü saptırmaları ya da tersine çevirmeleri.

İşte 1980'lerden başlayarak Amerikan feminizmi bu tür bir bunalım yaşıyor. Bunalımın oluşumu ise kısaca şöyle: 70'li yıllarda Shulamith Firestone ve Germaine Greer gibi birtakım köktenci feministler kadın özgürlüğü karşısındaki en önemli engelin ona annelik ve ev kadınlığı gibi sorumluluklar yükleyen Çekirdek Aile sistemi olduğunu savununca, Yeni Sağ "Aile elden gidiyor" gerekçesi ile bir kampanya başlattı. Bunun sonucu olarak çok sayıda kadın çalışanın işten çıkarılması, kadın sığınma evlerinin kapatılması, kürtajın her koşulda yasaklanması, hatta doğum kontrolüne bile engeller getirilmesi gibi geri adımlar atıldı. Ardından iki farklı tepki oluştu Amerika'da. Susan Faludi ve Naomi Wolf gibi birtakım feministler kazanılmış hakların geri alınmasını bir komplo kuramı ile açıklaya-

rak bunda gerek siyasal otoritenin gerekse moda, ev gereçleri ve kozmetik sanayii ile estetik cerrahi gibi çıkar guruplarının payı olduğunu ve Ters Tepki oluşumuna medyanın da açıkça destek verdiğini öne sürdüler. Öte yandan Camille Paglia ve Katie Roiphe gibi anti-feminist damgası yiyen birtakım yeni feministler tüm bu olanlardan, kendi deyimleri ile, “kadın doğasını tanımayan, kadınlık kimliğini yitirmiş, yaygaracı ve erkek düşmanı Köktenci Feministleri” sorumlu tuttular. Kendilerini gerçek Yeni-Feminist olarak tanımlayan Paglia ve yandaşları erkeklerin erkek gibi davranmasını, kadınların kadınlığını yani haddini bilmesini, bunun doğaya saygının temel ilkesi olduğunu savunuyorlar. Ters davranışların kadınlara yarar değil zarar verdiğini, ideolojiye değil biyolojiye bakmak gerektiğini söyleyen Madonna hayranı biseksüel Paglia’nın en çarpıcı sözü ise şu: “Eğer uygarlık kadınların eline kalsaydı bugün hâlâ ot kulübelerde oturuyorduk.”⁽⁴⁾

Aslında Amerikan ana akım Feminizmi’nden ilk kopmalar bu tartışmaların çok daha öncesinde başlamış, 1973’te National Black Feminist Organization (Ulusal Zenci Feminist Kuruluşu) ile zenci feministler diğerlerinden yollarını ayırmıştı. Bunu yukarıda değindiğim daha dar kimlik arayışları sonucu oluşan Ayrılmış, Lezbiyen, Üçüncü Dünya, İşçi Sınıfı gibi politik doğrultulardaki bölünmeler izledi. Bunlar arasında örneğin zenci feminist kuramcı bell hooks, ana akım Feminizm’ine yönelttiği eleştiride zenci kadının Öteki’leştirilip susturulduğundan yakınırken çarpıcı bir biçimde Sömürgecilik Sonrası söylemini kullanıyor. Toni Morrison kölelik döneminde bir zenci kadının kendisi ve çocukları için kimlik ve özgürlük arayışına ödediği ağır bedeli anlatırken, bir tarih sürecini ev içi yaşam alanına taşıyarak yeniden yazıyor. Alice Walker suskun ve yılmış zenci kadının kendini tanıma ve kişiliğini bulma çabalarını anlatırken onun en büyük gücü zenci mitlerinden ve kadınlar arası dayanışmadan aldığını söylüyor.

Susturulma’ya Direniş

Tüm bu görüşlerin kesiştiği ortak nokta kendini anlatmanın ya da konuşabilmenin bir güç göstergesi olduğudur. Gayatri Spivak “Can the Subaltern Speak?” (Sömürge Yerlisi Konuşabilir mi?) adlı yazısında aşağı ta-

⁽⁴⁾ Paglia, Camille (1991), *Sexual Personae*, New York: Vintage Books, s. 38.

baka sömürge halkının Öteki'leştirilmiş bütün insanlar gibi konuşma yetisinden yoksun olduğunu, onun adına hep başkalarının konuştuğunu belirtiyor. 'Subaltern' aslında İngiliz ordusunun en alt kademelerine verilen bir ad. Fakat sömürge toplumlarındaki özerklik ve sınıf bilincinden yoksun alt kesimi de betimlemekte kullanılıyor. Said'e göre de sömürge yerlisi diyalogun suskun tarafı (silent interlocutor) ve egemen istemin yarattığı bir üründür.

Feminist söylemin hemen her evresinde egemen güç tarafından susturulmuş kadın (Muted Woman) olgusuna tepki var. Toplumun yarısını oluşturan kadına konuşma ve ifade özgürlüğü tanınmamış ve sonuçta kapalı devre bir kadın alt-kültürü oluşmuş. Feminist akımın daha sonraki evrelerinde ise köktencilerin en çok eleştirilen yanı 'sivri dilli' olmaları ve her konuda sınır tanımayan bir açıklık ve rahatlıkla konuşmaları. Köktenci Feminizm geleneksel kadın suskunluğuna karşı bütün kadınları konuşmaya davet ederek "Kişisel olan politikaya malzemedir" (the personal is political) söylemini ilkeleştirmişti.

Sömürgecilik Sonrası söylemini zenci feminist gündemine uygulayan bell hooks'a göre de en önemli sindirici etken Susturulma'dır. Bu, genelde baskı ile sağlanan bir suskunluk olsa da, çoğu zaman kendini anlama ve anlatmadaki yetersizlik ile konuşma alışkanlığının yokluğundan kaynaklanan bir durum. Temelde yine bir kimlik sorunu.

Zenci Lider Malcolm X kimlik oluşumunda en önemli etkenin kişinin kendine, ait olduğu topluluğa bakışı olduğuna inanmıştı. Bakış aslında bir güçtür ve bu güç eleştirel-direnişçi-müdahaleci bir istemden kaynaklanır. Hooks bu çizgiyi izleyerek kendi tezini oluşturur:

Siyah Amerikalılar önce beyinlerini bağımlılıktan kurtarmalıdır. Sömürenin sömürülene ilk sunduğu şey onun insanlığını yadsıyan bir imgedir; buna karşı yapılması gereken ise insanın kendi imgesini oluşturması. Ama bunun için önce kendimize ve dünyaya bakış biçimimizi değiştirmeliyiz ki başkalarının bizi görüşü değişsin.⁽⁵⁾

Hooks zenci kadının durumunu ise şöyle açıklıyor: Bir toplumda ayrımcılık hangi ölçütlerle yapılırsa yapılsın zenci kadın oluşan sınıf düzeninin en alt katmanında yer alır. Çünkü onun diğer sınıflar gibi dışlayıp sö-

(5) hooks'un savı: *Black Looks: Race and Representation* (1992), Boston: South End Press.

mürebileceği, baskı uygulayabileceği bir Öteki'si olmamıştır hiç.⁽⁶⁾ Hooks'a göre zenci kadın Spivak'ın yerli kadını gibi iki kez baskı ve dışlanmaya uğramıştır: Bir yandan ırkçı emperyalizm, bir yandan erkek egemen düzen tarafından. Kölelik sürecinde zenci kadınların durumu zenci erkeklerden daha kötüydü. Köleler sahiplerinin malvarlığı olduğundan çoğalmaları istenir hatta teşvik görürdü. O nedenle zenci erkeğin cinselliğine müdahale edilmemiştir. Oysa zenci kadınların cinselliği sınırsız biçimde sömürülmüş, ırza geçme ve zorunlu üreme yanında evde, tarlada ve diğer ağır işlerde erkek gibi çalışmaya zorlanmışlar ve tüm baskılara ses çıkarmadan katlanmışlardır. Zenci kadının suskunluğunda iki etken vardır: Önce zenci olduğu için konuşamaz, sonra kadın olduğu için. Çok daha sonraları Feminizm'in koruyucu kalkını arkasında bile zenci kadının evrensel kadın sorunlarından söz etmesi beklenmez; o yalnızca kendi ırkının suskun kadınları adına konuşabilir.

Kalıp-Tip ile Tanımlanmaya Direniş

Sömürü üstüne kurulu olan her sistem gibi Sömürgecilik ile Erkek egemen düzenin söylemlerinde sıkça kullandığı çok etkin bir araç var: Kalıp-tipleme. Bunu ilk aşamada güçlünün Öteki'ni tanımlaması olarak açıklayabiliriz. Kalıp-tipleri her baskıcı düzen kendi değer ölçüleri ile belirliyor. Erik Erikson şöyle der: "Sömürge düzeni gücü elinde tutarken kendi Öteki'sini de tanımlama hakkını kullanır. Bunu yaparken baskın kültür olarak kendi bünyesindeki hoşlanmadığı ya da korktuğu tüm özellikleri karşısındaki azınlık kesimine yansıtır."⁽⁷⁾

Edward Said'e göre Şarkiyatçılık Batı'nın Doğu'yu baskı altına almak ve yönetmek için uyguladığı bir yeniden yapılandırma yöntemidir. Bu süreç boyunca Batı, Doğulu davranış biçimleri karşısında hem seyirci hem de jüri ve yargıç rolündedir; Şarkiyatçının yarattığı Doğulu Kalıp-tipini aşağılayarak kendi üstünlüğünü kanıtlamaya ve baskısını haklı göstermeye çalışır. Örneğin Batı'nın gözünde Araplar "deveye binen, terörist eğilimli, kanca burunlu, şehvet düşkün bir ırktır ve petrolden elde ettikleri hakkedilmemiş servetleri uygarlığa bir hakarettir."⁽⁸⁾

⁽⁶⁾ hooks'un savı: *Ain't I a Woman: Black Women and Feminism* (1982), London: Pluto Press.

⁽⁷⁾ Erikson, Erik (1968), *Identity: Youth and Crisis*, New York: Norton, s. 295.

⁽⁸⁾ Said, Edward (1978), *Orientalism*, Harmondsworth: Penguin, s. 180.

Homi Bhabha'ya göre "Sömürgeci söyleminin amacı sömürdüğü toplumu ırksal özelliklerinden dolayı yoz bir tür olarak betimlemek ve onlar üzerindeki baskı ve egemenliğini haklı göstermektir." Bir toplumu bağımlı kılmak ancak Kalıp-tip söylemiyle inandırıcı ve mümkün olabilir, diyor Bhabha bu olguyu "Asyalının ikiyüzlülüğü, zencinin hayvani özellikleri"⁽⁹⁾ gibi iki söylemle örneklemiştir. Bhabha benzer durumu cinsiyet ayrımı olayında da saptıyor.

Gerçekten de Emperyalist/Sömürgeci söylem özellikle yerli/zenci kadını insan/hayvan arası bir konumda betimlemiştir. Bunun bir örneğini Morrison'un *Beloved* (1987) adlı romanında görüyoruz: Çiftlik kâhyası öğretmen öğrencilerinden köle kadın Sethe'yi tanımlamalarını ister. Bunun için yapacakları çift sütunlu listenin bir yanına zenci kadının insan özelliklerini ötekine de hayvan özelliklerini yazacaklardır. Aynı küçümsemeden zenci erkek de payını alır. Köle Paul D'ye ceza olarak bir at gibi gem vurulur. Çiftliğin horozu bile ondan daha özgür ve saygındır.

Feminizm'e gelince, Erkek egemen kültürün yarattığı kadınlara yönelik benzer Kalıp-tip örnekleri akımın gündeminden hiç eksik olmamıştır. Bu tür kadın imgeleri geleneklere, töreye, yasalara, kültüre ve sanatın her dalına yansımış bulunuyor. Bu da Feminizm'in saptayıp masaya yatırdığı, mücadele ederek etkisizleştirmeye çalıştığı bir olgu.

Yazınsal kültür mirasında kadınların melek ya da canavar uç tipleri olarak yer alması feministleri rahatsız ediyor. Şair Coventry Patmore'un övdüğü Viktorya Dönemi'nin ünlü 'Evdeki Melek' Kalıp-tipi, erkek egemen düzenin bir kadında görmeyi istediği tüm öğeleri özümliyordu: yumuşak başlılık, utangaçlık, ürkeklik, özveri, edilgenlik, suskunluk gibi. Bunun tersi ise eski çağlardan gelen ve güçlü cinselliği ile baştan çıkarıcı, güvenilmez, kurnaz ve kaypak kadın tipinde görülüyor. Öte yandan gerçekçi yazın geleneğindeki kadın tiplerinde bile kararsızlık, yüreksizlik, tutarsızlık, zihinsel yetersizlik ve ruhsal dengesizlik gibi olumsuz öğeler sıkça göze çarpar.

Kadınların Kalıp-tip betimleme yolu ile Öteki'leştirilmesini Simone de Beauvoir *La Deuxième Sexe / İkinci Cins* (1949) adlı kitabında çok yer yer bir biçimde açıklar. Erkeğin kendisini norm kadını norm dışı görmesi, kendisini bütün, kadını eksik sayması Öteki'leştirme sürecini başlatır. Ka-

(9) Bhabha, Homi K., (1994), *The Location of Culture*, New York: Routledge, s. 66, 70.

dın erkeğin cinsel fantezilerini doyuran ama ona hiçbir zaman meydan okumayan, istek uyandıran ama kendi istemi olmayan bir cinsel nesnedir. Tıpkı sömürge yerlisi gibi konuşturulmayan, suskunluğu bir erdem sayılan, efendisinin kendisini tanımlamasına izin veren bir konumdadır.

Feminist yazında bu tür Kalıp-tiplemeye karşı en sert tepkiyi Kate Millett'in *Sexual Politics / Cinsel Politika* (1970) adlı kitabında görüyoruz. Millett Henry Miller'in kendi erkekliğini yüceltmek için kadınları aşağılayan roman kahramanına ve onun sadist/cinsel ayrımcı söylemindeki kadın tipine dikkat çeker. Aynı zamanda arzulanan ve aşağılanan, ruhtan yoksun, yalnızca bedeniyle yaşayan, mazoşist eğilimli bir cinsel köledir fetiş/kadın. Bu özellikleriyle erkek cinsel fantezisinin yarattığı bir Kalıp-tip olduğu kuşku götürmez.

Liberal ve Köktenci feministler yazın geleneğinde değişik oranlarda görülen bu olumsuz kadın imgelerini gündeme getiriyor ve erkeklerin kadınları betimleme ve yargılama hakkını sorguluyor. Burada ortaya çıkan gerçek St. Augustine'den Matthew Arnold'a, Rousseau'dan Freud ve D.H. Lawrence'a Batı dünyasının düşünce, bilim ve kültür alanındaki birçok ünlüsünde izlenen, küçümseme ile karışık gizli ya da açık kadın düşmanlığıdır.

Kültürle Özdeşleşme ve Kurumsal Gelenekte Revizyon

Batı, sömürgeleştirdiği bölgelerin kayda değer bir geçmişi olmadığını öne sürerek oraların tarihini oluşturan ve belgeleyen kültürleri de yok etme yönüne gitmiştir. O nedenle sömüren ile sömürülen arasında çetin bir mücadele süregelmiş, bir tür psikolojik gerilla savaşı gibi. Bu arada sömürgeci yetkenin gözetim ve denetimleri kendisine karşı güçlü bir tepki oluşturabiliyor. Örneğin Hindistan'daki sati (sadık zevce), yani dul kadının ölen kocasının cesedi ile birlikte yakılması, ya da eski Çin'deki ayak bağlama (foot-binding) gibi uygulamalar Batılı egemen güç tarafından engellenince, insanlar törelerine sahip çıkıyor ve onları kendi kültür ve kimliklerinin bir simgesi olarak sürdürmek isteyebiliyorlar. Bu tür tepkiler Öteki'leştirme sürecine karşı "Evet ben farklıyım," diyen bir başkaldırıdır. Bunun bir uç örneğini yine Morrison'un *Beloved* 'ındaki reenkarnasyon amaçlı "çiğneme ve yutma" motifi ile yamyamlık geleneğine yapılan üstü kapalı göndermede görüyoruz.

Sömürgecilik Sonrası söylemin önemli bir görevi yerel kültürleri anlayışla yaklaşmak ve yadsınmış tarihleri ortaya çıkarıp yeniden değerlen-

dirmektir. Bir örnek olarak Fransız sömürgelerindeki zenci aydınların başlattığı Négritude akımını gösterebiliriz. Bu ideolojik ve sanatsal akımın amaçları Batı'nın baskı ve sömürüsüne karşı çıkmak, zenci kimliğini benimseyerek ırkın üstün özelliklerini vurgulamak ve zengin Afrika mit dünyasını araştırıp gündeme getirerek zenci sanatçıya esin kaynağı sağlamaktır.

Benzer bir oluşumu Feminizm'in kurumsal yazın geleneğine (canon) karşı tepkisinde de izliyoruz. Batı kültüründe yazın geleneğini erkek egemen ideoloji ve erkek yazarların yapıtları oluşturur. Bu geleneğe girmiş olan kadın yazarlar hem sayıca az hem de erkek egemen ideolojiye karşıtlık getirmeyen ılımlı bir çizgidedir. Elaine Showalter'ın 'Dişil Eleştiri' (Gynocritics)⁽¹⁰⁾ diye tanımladığı feminist izlençe, yazın geleneğinin feminist bakış açısından yeniden gözden geçirilerek düzenlenmesini önerir. Bu izlençenin amaçları bir yandan yazın geleneği dışında bırakılmış kadın yazarların yapıtlarını ortaya çıkarıp bir kadın yazını geleneği oluşturmak, öte yandan da kadın yaratıcılığı, kadın söylemi ve kültürü konularında geniş araştırmalar yapmaktır. Bu çalışmalar J.S. Mill'in kadın yazarlara önerdiği hedefi benimser: "Kadın yazını kalıplaşmış geleneksel modellerden kurtularak doğal itkilerini izlemeli ve kendi yönünü bulmalıdır."⁽¹¹⁾ Bu süreçte varılan bir uç nokta ise kadın kimliğinin farklılığı ve üstünlüğü ilkesini benimseyen ve bunu biçem, söylem ve içerik olarak metne uygulayan (écriture féminine)⁽¹²⁾ 'dişil söylem/yazın' geleneğidir.

Ortak Yazgı

Feminizm ile Sömürgecilik Sonrası bir ortak yazgıyı da paylaşıyorlar: Kadın özerklik, özgürlük, daha fazla eşitlik ve daha geniş etkinlik alanı gibi olanaklar elde ettikçe toplum içinde daha üstün bir konuma ulaşıyor. Ama yine de erkeğin tüm olanaklarına sahip olması kolay değil. Tutucu çevrelerin sürekli saldırısına uğrayan kadın haklarının devamlılığı bile tehlikede. Kimi zaman da kazanılan yeni bir hak başka yandan beklenmedik kayıplara yol açabiliyor, ya da öngörülme-yen ağır yükümlülükler getirebiliyor.

(10) Showalter, Elaine, (1979) "Toward a Feminist Poetics" *The New Feminist Criticism* (1985), New York: Pantheon derlemesinde, s.128.

(11) Mill, J.S., (1869) *The Subjection of Women*, yeniden basım, Cambridge Mass.: M.I.T. Press (1970).

(12) Fransız feminist ve kuramcılar tarafından benimsenen bir söylem/yazın türü. Özellikle Hélène Cixous'nun "The Laugh of the Medusa" (1975), ve "Sorties" (1975) başlıklı makalelerinde açıklanır.

Aynı şekilde sömürge bağımsızlığına kavuşunca sona eren siyasal bağımlılık yerini ekonomik ve kültürel bağımlılığa bırakabiliyor. Örneğin Üçüncü Dünyadaki sanayileşme önce iş olanakları yaratması bakımından sevindirici görünse de, artık angarya saydığı bu tür işleri eski sömürgele- rine devreden Birinci Dünya kapitalizmi bilgi ve bilişim üstünlüğü ile yine kontrolü eline geçiriyor. Sınır öte gücünü Küreselleşme söylemi ile sar- malayıp Yeni Sömürgecilik devrini başlatıyor.

Özetle her iki disiplindeki ortak yanların kökeni sanırım en başta de- ğindiğimiz güçlü ile güçsüz arasındaki dengesizliğin bir kısır döngüde sü- regelmesidir. Güçsüz bir mücadeleyi kazanıp bir tür sömürden kurtulur kurtulmaz bu kez farklı bir sömürünün kısılcasına giriyor. Ancak bu süreç- te Feminizm ile Sömürgecilik Sonrası arasında benzeşmeyen bir yan var:

Sömürü düzeni içinde sömüren ile sömürülen arasındaki ilişki doğal ve değişmez bir bağlantı değil; tersine yapay ve geçicidir. Sömürge bağım- sızlığını kazanınca eski düzenden arda kalan toplumsal, ekonomik ve kül- türel bir miras oluyor. Bir de üzücü anılar tabii. Oysa Erkek Egemen dü- zende sömüren ile sömürülen arasındaki bağ doğal ve süreklidir. Yani ka- dınları ve erkekleri iki ayrı gurupta toplamak mümkün değil. Amazon ütopyaları, adı üstünde, ütopya olmaktan öteye gidemiyor. Bu yüzden ka- dınlar bağımsızlık mücadelesi veren halklar gibi kendi aralarında bir bir- lik oluşturamazlar. Öncü feminist Simone de Beauvoir her şeye karşın güncelliğini koruyan bu olguyu basit bir mantıkla açıklamış:

Kadınların herhangi bir ırk ya da toplumsal sınıf gibi çevresinde birleşebilecekleri bir tarihi, dini ya da ortak çıkarları yoktur. Er- keklerin arasına dağılmış bir şekilde yaşar ve eğleşim, parasal olanaklar, toplumsal kimlik gibi yaşam öğelerini onlarla payla- şırlar. Babaları, eşleri ve oğulları konumundaki erkekler ile ara- larındaki bağ diğer kadınlar ile olandan daha güçlüdür.⁽¹³⁾

Kısaca özetlersek Feminizm ve Sömürgecilik Sonrası söylemleri, ça- ğımıza adını veren Postmodernizm'in sağladığı bir altyapıdan güç alıyor- lar. Postmodernizm liberal hümanizma ile öznellik arasındaki ilişki üstüne odaklanırken, Sömürgecilik Sonrası, emperyalizm ile öznellik arasındaki ilişkiyi vurguluyor. Feminizm ise bir noktaya kadar örtüştüğü bu iki disip- lindeki erkek egemen söyleme dikkat çekiyor. Sömürgecilik sonrası ile Fe-

⁽¹³⁾ Beauvoir, Simone de (1949), *The Second Sex*, New York: Alfred A. Kopf (1953), Giriş Bölümü.

minizm, hangi evrede olursa olsunlar, toplumda ve kültürde var olan eşitsizlik ve haksızlıkları giderip bir dengeye ve hakça düzene varmayı amaçlayan disiplinlerdir. Bunu gerçekleştirmek için egemen baskıcı güçleri sorgulamaya ve etkisizleştirmeye çalışırlar ve o doğrultuda söylemler geliştirirler.

Fakat tüm ilerici akımlarda olduğu gibi onları da bekleyen bir takım tuzaklar var: İdeolojik amaçla ürettikleri söylemler göstermelik olarak ya da kişisel / kurumsal çıkarlar yönünde kullanılabilir. Ardından tutucu çevreler bu söylemleri “politik doğruculuk” (political correctness) olarak küçümsüyor ve ilerici akımları kendi ayrımcılık ve baskı odaklarını oluşturmakla suçluyorlar. Bu durumda mücadeleyi yeniden başlatmak gerekebilir. Görünen o ki birçok örtüşen yanı bulunan bu iki disiplinin Gayle Rubin’in ünlü deyimi ile “sınırsız bir değişkenlik ve tekdüze bir benzerlik”⁽¹⁴⁾ göstermesi rastlantı değildir. Gerçi Rubin bu gözlemi kadınlara yönelik sömürü üstüne yapmış, ama bir söylem olarak sömürünün var olduğu her bağlamda geçerliliğini koruyor ve anılan disiplinlerin ortak yanını, belki de yazgısını dile getiriyor.

Günümüzde Feminizm ile Sömürgecilik Sonrası bir yandan özeleştirici söylemlerini geliştirirken öte yandan karşılıklı eleştiri olanaklarına da açık olma eğilimindedir. Bu önemli örtüşme alanı bir süreç olarak gerçi oldukça yeni, ama yeterli verilere ulaşıldığında geliştirilecek kuram ve söylemler insanların daha insanca yaşadığı bir dünya yaratacak. En azından bu umudu taşımamız gerek.

KAYNAKÇA

Beauvoir, Simone de, (1949), *The Second Sex*, New York: Alfred A. Kopf (1953).

Bhabha, Homi K., (1994), *The Location of Culture*, New York: Routledge.

Brooks, Ann (1997), *Postfeminisms: Feminism, Cultural Theory and Cultural Forms*, London: Routledge.

Childs Peter ve Patrick Williams (1997), *An Introduction to Post Colonial Theory*, Essex: Pearson Education Ltd.

⁽¹⁴⁾Rubin, Gayle (1978) “The Traffic in Women” Linda Nicholson (der.) *The Second Wave: A Reader in Feminist Theory* (1997) Routledge, London & New York, s. 29.

- Cixous, Hélène, (1975), 'Sorties,' ve (1975), 'The Laugh of the Medusa,' E. Marks ve I. Courtivron (der.) *New French Feminisms* (1981), Sussex: Harvester Press.
- Erikson, Erik (1968), *Identity: Youth and Crisis*, New York: Norton.
- hooks, bell, (1982), *Ain't I a Woman: Black Women and Feminism*, London: Pluto Press.,
- ææææ , (1992), *Black Looks: Race and Representation*, Boston: South End Press.
- Mill, J.S., (1869), *The Subjection of Women*, yeniden basım, Cambridge Mass.: M.I.T. Press (1970).
- Paglia, Camille (1991), *Sexual Personae*, New York: Vintage Books.
- Rubin, Gayle (1978), 'The Traffic in Women,' Linda Nicholson (der.) *The Second Wave: A Reader in Feminist Theory* (1997), London & New York: Routledge.
- Said, Edward (1978), *Orientalism*, Harmondsworth: Penguin.
- Showalter, Elaine, (1979), 'Toward a Feminist Poetics' *The New Feminist Criticism* (1985), New York: Pantheon.
- Spivak, Gayatri Chakravorty, (1999), *A Critique of Postcolonial Reason*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Tobias, Sheila (1997), *Faces of Feminism*, Colorado: Westview Press.
- Young, Robert J.C., (1995), *Colonial Desire: Hybridity in Theory, Culture and Race* London: Routledge.